

BM 037/12 Kirken og jødene

Nye undersøkelser viser at antisemittiske og antijødiske holdninger og handlinger eksisterer og vokser i utbredelse. Det utfordrer både kirke og samfunn.

Saken ble kort referert i bispemøtet i juni 2012. Arbeidsutvalget har deretter drøftet saken, og preses har også hatt en samtale med professor Torleiv Austad. På denne bakgrunn foreslås det at Bispemøtet ferdigstiller en uttalelse i forbindelse med 60 års dagen for deportasjonen av norske jøder 26. november 1942.

Bispemøtets fagråd drøftet den 25. september spørsmålet om kirkens beklagelse av tidligere forhold, og i denne sammenheng ble også kirkens forhold til jødene både historisk og aktuelt berørt.

BM-037/12 Vedtak:

1. Bispemøtet vedtar uttalelsen: ”Kirkens forhold til jødene under okkupasjonen 1940- 45”.
2. Bispemøtet ber menighetene i gudstjenesten 25. November 2012 om å minnes 70- årsdagen for deportasjonen av norske jøder 26. november 1942. Bispemøtet vil i forkant av denne dato sende ut en tekst som kan benyttes i kunngjøringene og i forbønnen.
3. Bispemøtet ber om at det til Kirkemøtet i 2014 forberedes en sak som inkluderer et oppgjør med Grunnlovens ”jødeparagraf”.
4. Bispemøtet henstiller til de teologiske fakulteter og miljøer i vår kirke til å arbeide med antisemittisme og med det bildet som tegnes av jøder og jødiske grupper i forkynnelse og undervisning.
5. Uttalelse:

Kirkens forhold til jødene under okkupasjonen 1940-1945

Den nazistiske storaksjonen mot de norske jødene for 70 år siden kaster fortsatt mørke skygger innover vårt folk. I dag erkjenner vi at også kirken var unnfallende i sitt forhold til jødene før og under okkupasjonen, og at den var for sent ute med sin protest mot antisemittismen og jødeforfølgelsen.

Høsten 1942 ble om lag 40 % av jødene her i landet arrestert, deportert og tilintetgjort. Dette skjedde ikke fordi jødene hadde forbrutt seg mot lov og rett, men ene og alene fordi de var jøder. Til grunn for aksjonen lå en ideologisk og politisk rasisme som gikk ut på at Protokoll Bispemøtet 15.-19. oktober 2013 13 den ariske rase skulle overta verdensherredømmet, og at jøder og andre ikke-ariske folkegrupper skulle utryddes.

Den norske kirke må ta sin del av ansvaret for folkemordet som rammet norske jøder under okkupasjonen. I årene før krigen var en på ledende kirkelig hold i Norge kjent med antisemittismen og jødeforfølgelsen som bredte seg i Tyskland, uten at det til å begynne med førte til noen samlet kirkelig opposisjon i vårt land. Da Den norske kirke for alvor tok opp

kampen mot tyskernes og Nasjonal Samlings kirkepolitikk i begynnelsen av 1941, begynte en med å fremholde kirkens ansvar for retten, spesielt knyttet til menneskeverdet og rettssikkerheten. Det gav kirken en plattform for kritikk av rettskrenkelsene i samfunnet. Da departementet sommeren 1941 foreslo å forby ekteskap mellom nordmenn og jøder og mellom nordmenn og samer, protesterte biskopene. Biskop Eivind Berggrav argumenterte med at rasebiologiske teorier og forføyninger som frakjenner enkelte folk menneskeverd, er i åpenbar strid med den kristne tro. Det bidro til at forslaget om endring av ekteskapsloven ble lagt til side inntil videre og først ble vedtatt i desember 1942.

Likevel må vi erkjenne at kirken ikke var særlig opptatt av de norske jødernes truede situasjon i krigens to første år. Enkelte prester og aktive menighetslemmer viste omsorg for jøder som ble sjikanert, mistet sine jobber og fikk sine boliger beslaglagt. Men dette var ikke blant de temaer som stod høyt på kirkens dagsorden. Kirken forholdt seg taus til Politidepartementets kunngjøring av 20. januar 1942 om at alle jøder i Norge måtte melde seg til politiet for å få en rød «J» i sine legitimasjonspapirer. Det kirkelige lederskap valgte også å tie da Quisling-styret den 12. mars 1942 gjeninnførte forbudet mot jøders adgang til riket i Grunnlovens § 2. I forarbeidene til bekjennelseserklæringen Kirkens Grunn, som lå til grunn for prestenes nedleggelse av sine statlige embeter påskedag 1942, hadde en tatt inn en protest mot denne endringen av Grunnloven. Men en valgte til slutt å droppe protesten av taktiske grunner. En ville unngå at rikskommissær Terboven og ministerpresident Quisling gjorde felles sak mot kirken.

Da den sivile motstandsbevegelsen, som kirken var en del av, i september 1942 ble varslet om at tyskerne planla en aksjon mot jødene i Norge, ble det ikke slått alarm. Først etter at alle jødiske menn over 15 år ble arrestert den 26. oktober samme år, reagerte kirken. I et skarpt brev til Quisling, datert 10. november 1942, protesterte kirken ved Den midlertidige kirkeledelse med støtte av biskopene, de teologiske fakulteter, de frivillige kristelige organisasjoner og de fleste andre kirkesamfunn i Norge. Kirken oppfordret ministerpresidenten til å stanse jødeforfølgelsen og til å stoppe det rasehatet som spres i folket. Kirkeledelsen fremhevet at alle mennesker ifølge Guds ord har samme menneskeverd og samme menneskerett. Det ble også vist til at da Jesus kom til verden, «lot han seg føde i et jødisk hjem av en jødisk mor». Brevet, som på folkemunne gikk under navnet «Hebreerbrevet», vakte betydelig oppsikt både i vårt land og i utlandet. Det ble lest opp i de fleste norske kirker og fikk betydelig utbredelse i folket. I Norge var kirken den eneste institusjon som kom med en kollektiv protest mot behandlingen av jødene.

Men protesten kom for sent til å få noen betydning for den videre opptrapping av jødeforfølgelsen i landet. Den 26. november ble alle jødiske kvinner og barn arrestert, også denne gang godt hjulpet av norsk politi. Samme dag kunne det tyske skipet D/S «Donau» seile til Tyskland og Polen med 532 jøder om bord for å bli tilintetgjort. Senere ble ytterligere 240 norske jøder deportert. Bare noen ytterst få overlevde. Protokoll Bispemøtet 15.-19. oktober 2013 14 Det forferdelige som skjedde med jødene den gang, også i vårt land, er en alvorlig påminnelse om å være på vakt mot ideologiske krefter som truer menneskeverdet og alle menneskers likeverd. Kirken har et særlig ansvar for å slå ring om religiøse minoriteter og andre utstøtte grupper som trues av undertrykkelse og forfølgelse. Det kristne menneskesyn forplikter kirken til å ta opp kampen mot antisemittismen og andre former for rasisme der slike holdninger kommer til overflaten både i vårt land, i Europa og andre land. Det utfordrer oss i dag til fornyet bevissthet, årvåkenhet og handling